

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده مدیریت و اقتصاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

امکان سنجی ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی برای کتابخانه‌های آموزشی

شهر قم

امیر متقی دادگر

استاد راهنما:

دکتر فاطمه زندیان

استاد مشاور:

دکتر علی حسین قاسمی

زمستان 1388

سپردهای نوشته و نانوشتهام تقدیم به کسانی
که دوستشان دارم، و دوستشان خواهم داشت

پدر و مادرم

و

همسر و دخترم

با سپاس فراوان از استادان گرامی و دانشمندان:

سرکارخانم دکتر فاطمه زندیان

و

جناب آقای دکتر علی حسین قاسمی

که در نگارش این پایان نامه مرا یاری دادند و با توصیه‌های خود، راهگشای بسیاری از ابهامات و دشواریهای انجام این پژوهش بودند.

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع راهنمایی شهر قم از نظر منابع، نیروی انسانی، تجهیزات، خدمات، فضا، بودجه و امکانات ماشینی به منظور امکان‌سنجی ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی برای این کتابخانه‌ها می‌باشد. روش تحقیق پیمایشی توصیفی و طراحی سیستم بوده و جامعه مورد پژوهش شامل کل کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر قم می‌باشد. گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده مستقیم انجام شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس نرم افزار SPSS صورت گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان دهنده این است که کتابخانه‌های مورد بررسی فقط دارای 8 کتابدار با پست کتابداری (5/4 درصد) بوده و بقیه کتابخانه توسط دانش‌آموزان و زیر نظر معاونین پرورشی اداره میشوند. 87 مدرسه دارای کتابخانه مستقل بوده و 61 مدرسه دارای کتابخانه مشترک با نمازخانه، اتاق پرورشی و ... می‌باشند. از کتابخانه‌های مورد بررسی فقط 24 کتابخانه دارای فضای بیش از 25 متر مربع بوده و 123 کتابخانه دارای مساحت زیر 20 متر می‌باشند. طبق یافته‌های تحقیق تعداد 137 کتابخانه دارای مجموعه‌های با کمتر از 1500 جلد بوده و 140 کتابخانه فاقد بودجه مستقل می‌باشد. در 148 کتابخانه مورد بررسی فقط 8 رایانه، 5 نرم افزار کتابخانه‌های موجود بوده و فقط 6 کتابخانه دارای تلفن می‌باشد. در نظر سنجی به عمل آمده، 115 نفر از پاسخ‌دهندگان کمبود نیروی انسانی، 103 نفر عدم شناخت ویژگی‌های شبکه از سوی مسوولین، 112 نفر مشکلات سخت‌افزاری، 106 نفر کمبود بودجه و 43 نفر کمبود منابع اطلاعاتی را از مشکلات و موانع ایجاد شبکه کتابخانه‌های دانسته‌اند.

با توجه به یافته‌های تحقیق و ضعف کتابخانه‌های مورد بررسی از لحاظ نیروی انسانی، تجهیزات، منابع و استفاده از تکنولوژی‌های روز، در حال حاضر امکان ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی در بین کتابخانه‌های مورد بررسی وجود ندارد. در انتها پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی و بهبود وضعیت کتابخانه‌ها و استفاده بهینه از امکانات موجود پیشنهادهایی ارائه شده است.

کلیدواژه: کتابخانه‌های آموزشگاهی - قم - شبکه اطلاع‌رسانی - امکان‌سنجی

فهرست مطالب

1	فصل اول:
1	طرح پژوهش.....
2	1-1 مقدمه.....
3	2-1 بیان مساله.....
7	3-1 اهداف پژوهش.....
7	1-3-1 اهداف ویژه.....
7	4-1 فواید تحقیق عبارتند از:.....
8	5-1 سوالات اساسی پژوهش.....
8	6-1 تعریف عملیاتی اجزاء مسأله:.....
9	7-1 روش تحقیق.....
10	فصل دوم:.....
10	مبانی نظری و پیشینه تحقیق.....
11	2-1 کتابخانه های آموزشگاهی.....
11	1-1-2 تعریف کتابخانه های آموزشگاهی.....
12	2-1-2 اهداف کتابخانه های آموزشگاهی.....
12	3-1-2 تاریخچه کتابخانه های آموزشگاهی.....
12	4-1-2 تاریخچه کتابخانه های آموزشگاهی در ایران.....
13	5-1-2 اهمیت کتابخانه های آموزشگاهی.....
13	6-1-2 کتابخانه های امروزی: چالشها و نگرشها.....
14	2-2 شبکه و شبکه سازی.....
14	1-2-2 مقدمه.....
17	2-2-2 تعریف نظام اطلاعاتی.....
17	1-2-2-2 انواع نظامهای اطلاعاتی:.....
18	3-2-2 فناوری.....
18	4-2-2 تعریف شبکه.....
20	3-2 نظریه شبکه.....
21	4-2 چرا از شبکه استفاده میکنیم؟.....
21	دو دیدگاه انتخاب و طراحی شبکه.....
22	5-2 اعضای شبکه.....
22	1-5-2 ویژگیهای اعضا شبکه های رایانه ای.....

- 22..... 6-2 پیشنیازهای ایجاد شبکه
- 23..... 7-2 راهبرد ایجاد و توسعه شبکه
- 25..... 8-2 محدودیت‌های توسعه شبکه
- 25..... 9-2 انواع شبکه
- 26..... 1-9-2 تقسیم بندی شبکه از نظر فنی
- 26..... 1-1-9-2 شبکه های نظیر به نظیر
- 26..... 2-1-9-2 شبکه های مبتنی بر سرویس دهنده
- 27..... 3-1-9-2 شبکه های ترکیبی
- 27..... 4-1-9-2 شبکه های سرویس گیرنده /سرویس دهنده
- 27..... 2-9-2 تقسیم بندی شبکه از نظر گستره جغرافیایی
- 27..... 1-2-9-2 شبکه محلی (LAN)
- 29..... 1-1-2-9-2 اهمیت شبکههای محلی
- 29..... 2-2-9-2 شبکه گسترده
- 30..... 3-2-9-2 شبکه کلانشهری
- 31..... 10-2 اجزای تشکلی دهنده شبکه
- 32..... 11-2 ریخت شناسی (توپولوژی) شبکه
- 32..... 1-11-2 توپولوژی خطی یا اتوبوسی
- 33..... 2-11-2 توپولوژی ستارهای
- 34..... 3-11-2 توپولوژی حلقوی
- 34..... 4-11-2 توپولوژی توری
- 35..... 5-11-2 توپولوژی ترکیبی (Hybrid)
- 35..... 12-2 منظور از شبکه اطلاع رسانی چیست؟
- 36..... 13-2 وسایل و تجهیزات لازم برای ارتباط با شبکه اطلاع رسانی
- 36..... 14-2 انگیزه ، اهداف و فواید ایجاد شبکه های اطلاع رسانی
- 37..... 15-2 موانع شبکه سازی
- 38..... 16-2- اهداف شبکه اطلاع رسانی
- 38..... 1-16-2 در اینجا به بررسی اهداف شبکه اطلاعاتی بر مبنای خدمات اطلاعاتی، خدمات ارجاعی و فعالتهای مدیعی میپردازیم:
- 39..... 17-2 کارکردهای شبکه اطلاع رسانی:
- 41..... 18-2 فواید شبکه اطلاع رسانی:
- 41..... در مورد فواید شبکه به طور خلاصه میتوان به این موارد نیز اشاره کرد:
- 41..... 19-2 دلایلی نظیر به شبکه های کتابخانه ای:
- 42..... 20-2 خدمات شبکه کتابخانه های آموزشگاه ی
- 42..... 1-20-2 خدمات سازماندهی مواد

42 خدمات بین کتابخانه‌ای	2-20-2
42 خدمات مجموعه سازی	3-20-2
43 خدمات مرجع	4-20-2
43 خدمات اطلاع‌رسانی	5-20-2
43 خدمات مشاوره‌ای	6-20-2
43 خدمات تحقیق و توسعه	7-20-2
44 پیشینه پژوهش :	21-2
44 پیشینه پژوهش در ایران	1-21-2
48 پیشینه پژوهش در خارج از ایران	2-21-2
53 استنتاج از مرور بپژوهی ها	3-21-2
55 فصل سوم:	
55 روش تحقیق	
56 مقدمه	1-3
56 روش تحقیق:	2-3
57 جامعه آماری	3-3
57 ابزار گردآوری اطلاعات:	4-3
58 روش تجزیه و تحلیل اطلاعات	5-3
58 محدودیت‌های پژوهش	6-3
58 روایی ابزار پژوهش	7-3
59 پایایی پرسشنامه	8-3
60 فصل چهارم:	
60 تجزی و تحلی داده ها	
61 مقدمه	1-4
61 ارائه توصیفی یافته های پژوهش	2-4
61 بخش اول: بررسی وضعیت موجود کتابخانه های آموزشگاه ی شهر قم	1-2-4
62 مشخصات مدارس:	1-1-2-4
 بخش دوم: نظرات مسولین کتابخانه ها درباره ضرورت و مزایای و مشکلات احتمالی حاصل از	2-2-4
94 بهترین به شبکه اطلاع رسانی بنی کتابخانه های آموزشگاه ی شهر قم:	
99 پاسخ به پرسشهای اساسی	3-4
101 فصل پنجم:	
101 بحث و نتیجه گیری	
102 بحث و نتیجه گیری	1-5
111 نتیجه گیری و ارائه راه حل	
112 راه حل؟	

112 پیشنهادها	2-5
112 پیشنهادهای اجرایی	1-2-5
113 پیشنهاد برای تحقیقات آتی	3-5
113 طرح پیشنهادی ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی بین کتابخانه‌های آموزشگاه‌های شهر قم	4-5
113 مقدمه	1-4-5
114 اعضای شبکه	2-4-5
115 ساختار و اجزاء شبکه	3-4-5
115 وظایف شبکه	4-4-5
118 تشکلات اداری شبکه	5-4-5
120 ریخت شناسی شبکه پیشنهادی	6-4-5
121 هسته شبکه پیشنهادی	7-4-5
122 شکل 1 شبکه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های آموزشگاه‌های شهر قم	
123 فهرست منابع	
 پیوسته‌ها	
132 پرسشنامه	1

فهرست جداول

- جدول 1 طبقه بندی شبکه ها براساس اندازه و فاصله پردازنده ها (تانن باوم، 1385، 23) 28
- جدول 2 توزیع فراواری مدارس راهنمایی شهر قم و پرسشنامه های ارسالی و عودت داده شده 62
- جدول 3 توزیع فراواری نوع مدرسه 63
- جدول 4 توزیع فراواری مدارس راهنمایی براساس ناحیج آموزش و پرورش 64
- جدول 5 توزیع فراواری جنسیت دانش آموزان مقطع راهنمایی در نواحی چهارگانه آموزش و پرورش قم 65
- جدول 6 توزیع فراواری دانش آموزان مدارس راهنمایی شهر قم به تفکیک نواحی چهارگانه 65
- جدول 7 تعداد کارمندان در بخش های مختلف کتابخانه ها 67
- جدول 8 تعداد کتابداران متخصص مورد رکلز در هر یک از مدارس مطابق با استاندارد کتابخانه های مدارس 68
- جدول 9 رشته تحصیلی مسوولین کتابخانه ها 69
- جدول 10 عنوان پست سازمانی مسوول کتابخانه 70
- جدول 11 توزیع فراواری کتابخانه مستقل در کتابخانه های آموزشگاه ی شهر قم 71
- جدول 12 توزیع فراواری مساحت کتابخانه های آموزشگاه ی مقطع راهنمایی شهر قم 72
- جدول 13 فضاهای مورد رکلز برای کتابخانه مدارس طبق استاندارد کتابخانه های مدارس 73
- جدول 14 وجود بخشهای مختلف در کتابخانه ها 73
- جدول 15 فراواری توجهات در کتابخانه ها 74
- جدول 16 وجود سند مکتوب مجموعه سازی و کمیته انتخاب کتاب 75
- جدول 17 فراواری کتابهای فارسی و لاتین 76
- جدول 18 تعداد جلد کتب فارسی 77
- جدول 19 کتب لاتین (جلد) 78
- جدول 20 روش رده بندی و فهرست نویسی 79
- جدول 21 وضعیت نرم افزار در کتابخانه های آموزشگاه ی 80
- جدول 22 نحوه تهج منابع 80
- جدول 23 سیستم خدمات ده ی 81
- جدول 24 تعداد مراجعان روزانه 82
- جدول 25 ساعات کار کتابخانه 83
- جدول 26 روش جستجوی منابع 84
- جدول 27 توزیع فراواری امانت عین کتابخانه ای 85
- جدول 28 وجود بودجه مستقل برای کتابخانه ها 86
- جدول 29 توزیع فراواری انواع خدماتی ماشینی در کتابخانه های مدارس 87
- جدول 30 تجهیزات جانبی 90
- جدول 31 نحوه اتصال مدارس راهنمایی شهر قم به اینترنت 90
- جدول 32 علت عدم اتصال کتابخانه ها به اینترنت 91
- جدول 33 میزان آشنایی با اینترنت 92

- جدول 34 نحوه استفاده از اینترنت در مدرسه 93
- جدول 35 ضرورت استفاده از شبکه اطلاع رسانی از دیدگاه مسوولین کتابخانه ها 94
- جدول 36 تسهلی در سرویس دهی از طریق اتصال مدارس به شبکه اطلاع رسانی 95
- جدول 37 تسریع در سرویس دهی از طریق اتصال مدارس به شبکه اطلاع رسانی 96
- جدول 38 اشتراک در سرویس دهی از طریق اتصال مدارس به شبکه اطلاع رسانی 96
- جدول 39 میزان همکاری در صورت ایجاد شبکه اطلاع رسانی 97
- جدول 40 مشکلات احتمالی برای پیوستن به شبکه اطلاع رسانی از دیدگاه مسوولین کتابخانه های آموزشگاه ی 98
- جدول 41 موافقت با مخالفت با طرح شبکه اطلاع رسانی 98

فصل اول:

طرح پژوهش

1-1 مقدمه

ما در عصری زندگی می‌کنیم که به واسطه حرکت‌ها و پیشرفت‌های علمی و فنی بشر، با عناوین مختلفی نامگذاری شده است که این نامگذاری‌ها در حقیقت، تبیین و توصیف روند غالب در هر دوره است. عصر ارتباطات، عصر رایانه و عصر شبکه از نام‌هایی است که به عصر حاضر اطلاق می‌شود. در دوره ایجاد و توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی، هدف افزایش سطح بهره‌وری از اطلاعات و امکان استفاده از کلیه منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مختلف بوده است. این دوره حاصل درک اهمیت اطلاعات است، چه در وجه نظری و چه در وجه به کارگیری روشهای کاربردی برای استفاده بهتر و مطلوب‌تر از آن. وجه تمایز این دوره با دوره‌های قبل، ضرورت ایجاد ساختارهای سازمانی گسترده یا به عبارت روشن‌تر گسترش تفکر همکاری میان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و اندیشه شبکه‌سازی برای استفاده بهینه از اطلاعات است.

امروزه منابع اطلاعاتی به شکلهای مختلف و با تنوعی روز افزون انتشار مییابد، مسائل گزینش مواد و حداکثر استفاده از تخصیص منابع مالی در فرایند گردآوری اطلاعات، روز به روز پیچیده‌تر می‌گردد. تا آنجا که کتابخانه‌ها خود را در ذخیره و گردآوری، بازیابی متون و هزینه‌های ناشی از این امور که دائماً در حال افزایش است در وضعی متزلزل مییابند (غلامی، 1373، 1).

پدیده انفجار اطلاعات در طول سالهای گذشته، کشورهای جهان را برآن داشت تا با سرعتی شتابزده اقدام به تاسیس مراکزی نمایند که آمادگی رویارویی با این حجم بی سابقه اطلاعات را داشته باشند. بی‌شک هیچ کتابخانه‌ای به تنهایی قادر نیست که حجم عظیمی از اطلاعات را گردآوری و ذخیره کند و پاسخگوی نیازهای جامعه مخاطبان خود باشد. از این رو ضرورت الحاق به شبکه‌های اطلاع‌رسانی به طور روزافزون احساس می‌شود، زیرا تنها با پیوستن به شبکه‌های اطلاع‌رسانی است که کتابخانه‌ها قادر می‌شوند بر موانع دستیابی به اطلاعات، غلبه کنند. در پاسخ به این نیاز، امروزه شبکه‌های وسیعی در سطوح محلی، ملی، منطقهای و بینالمللی ایجاد شده اند و

خیل کشیری از کتابخانهها و مراکز اطلاعاتی کوچک و بزرگ راکه در زمینه های گردآوری ، ذخیره، بازیابی، انتقال و اشاعه اطاعات فعالیت دارند، هدایت میکنند(نشاط، 1379، 103).

- در راستای تقویت کتابخانهها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی، ایجاد و توسعه شبکههای اطلاع‌رسانی از جمله فعالیتهای اساسی به شمار می‌آیند که میتوانند در تهیه و تدارک اطلاعات مناسب نقشهای ویژه و موثری ایفا نمایند. شبکههای اطلاع‌رسانی را به یک اعتبار میتوان ابزار بهینه مدیریت کتابخانهها و مراکز اطلاع‌رسانی دانست. شبکههای اطلاعاتی این امکان را برای کتابخانهها فراهم میکنند که با کارآمدی بیشتر و در سطحی وسیعتر به ارائه خدمات مطلوب بپردازند(بهمن‌آبادی، 1372، د). با تاسیس شبکه اطلاع‌رسانی در بین کتابخانههای آموزشی و ارتباط دادن این کتابخانهها به همدیگر میتوان از انجام کارهای تکراری (فهرست نویسی، خرید نسخ تکراری، ورود اطلاعات و ...) جلوگیری کرد.

در زمینه ایجاد شبکه میان کتابخانهها، تحقیقات زیادی در ایران صورت گرفته است. بیشتر این تحقیقات به شبکهسازی کتابخانههای دانشگاهی و تخصصی پرداختهاند. با مطالعات و تحقیقاتی که محقق به عمل آورده تا به حال در ایران به موضوع شبکهسازی کتابخانههای آموزشی پرداخته نشده است. به همین دلیل و با توجه به جایگاه فرهنگی شهر قم در کشور، محقق سعی کرده است، وضعیت موجود کتابخانههای آموزشی (مقطع راهنمایی) این شهر را از لحاظ نیروی انسانی، تجهیزات، منابع و استفاده از رایانه و اینترنت، مورد بررسی قرار داده و به امکان سنجی ایجاد شبکه بین کتابخانههای آموزشی شهر قم بپردازد، تا با توجه به اهمیت ، جایگاه و ضرورت وجودی این گونه شبکهها در زمینه گردآوری ، ارائه و اشاعه اطلاعات و با استفاده از آخرین فن‌آوری‌های جدید و تجهیزات پیشرفته‌ای که وجود دارد ، اطلاعات جدید و به روز برای کتابخانههای آموزشی قابل تهیه گردد.

1-2 بیان مساله

یکی از مهمترین، موثرترین و گستردهترین سازمانهای اجتماعی که مسوولیت انتخاب و انتقال عناصر فرهنگی و علمی را به نسل نو ساخته جامعه بر عهده دارد، آموزش و پرورش هر کشور است. آموزش و پرورش زمینه ساز رشد جنبههای اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و اقتصادی جامعه است. رشد غیر قابل تصور دانش و مهارت بشری و درهم پیچیدگی ارتباطات انسانی ، نوعی دخالت آگاهانه را در جریان انتقال فرهنگ بشری از طریق ایجاد و گسترش سازمانهای آموزش و پرورش ضروری ساخته است (صافی، 1385، 50).

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی از اجزا مهم مراکز آموزشی به شمار می‌روند و به عنوان مرکز ثقلی برای تدریس، یادگیری دانش‌آموزان، محققان، معلمان و منابع اطلاعاتی محسوب می‌شوند. در کتابخانه‌های سنتی استفاده کنندگان، زمان زیادی صرف جستجو و دستیابی به اطلاعات مورد نظر می‌کردند، که در این کتابخانه‌ها مدت زمان صرف شده برای جستجوی اطلاعات بستگی به کارکنان حرفه‌ای آن داشت. در عصر فناوری، با استفاده از رایانه تسهیلات رایانه‌ای مثل شبکه سازی، در وقت استفاده کنندگان صرفه جویی شده و از بسیاری از دوباره کاریها جلوگیری میشود(سینها^۱، 2004، 86).

آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد بنیادین، مسوولیت مهمی را بر عهده دارد و میتوان گفت، تنها نهادی است که تقریباً همه اقشار جامعه به نوعی با آن در ارتباط هستند. بنابراین کلیه فعالیت‌هایی که در این سازمان صورت می‌گیرد باید به گونه‌های دقیق و سنجیده باشد تا بتواند این ارتباط را به طور صحیح برقرار کند. آموزش و پرورش کشور ما در طول سالهای گذشته، علیرغم همه تنگناها و محدودیتهای اقتصادی و با توجه به گستردگی آن، در جهت اهداف پژوهشی و توسعه فرهنگی اقداماتی به عمل آورده است که انتظار میرود تحقق این اهداف در کتابخانه‌های آموزشی و نهایتاً در نظام آموزشی کشور تجلی پیدا کند.

در قرن بیستم بشر با انفجار اطلاعات روبرو بوده است و در آستانه قرن بیست و یکم اقیانوسی از اطلاعات پیرامون او را فراگرفته و بدون داشتن آگاهیهای لازم جهت استفاده بهینه از اطلاعات موجود، فردی است که در این اقیانوس هر لحظه در حال غرق شدن است. در اینجا این سوال مطرح میشود که ما چگونه و به چه وسیله‌های میتوانیم در این زمینه به شناخت و آگاهی های لازم دست یابیم. به جرات میتوان گفت که کتابخانه‌ها در این میان از نقش ارزنده و قابل توجهی برخوردار میباشند، به ویژه کتابخانه‌های آموزشی که ارتباط تنگاتنگی با نوجوانان و جوانان دارند و میتوانند در پرورش و رشد شخصیت آنان سهیم باشند. پس لازم است که مسوولین آموزش و پرورش با تجهیز کتابخانه‌های آموزشی به منابع جدید و فناوریهای روز، همگام با توسعه روزافزون علوم، دانش‌آموزان را در جریان پیشرفت علمی قرار داده و امکان استفاده هر چه بیشتر از این کتابخانه‌ها را برای آنها فراهم کنند.

امروزه اطلاعات موجب اتصال و پیوستگی دورترین نقاط جهان به یکدیگر شده است، به گونه ای که نظرگاه مک لوهان در باب " دهکده جهانی ارتباطات " به درستی به تحقق پیوسته و مراکز نگهداری و اشاعه اطلاعات در آن به طور گسترده‌ای توزیع شده است. از سوی دیگر بهره‌گیری از اطلاعات، عاملی برای موفقیت و برتری کشورها در جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی شده

^۱ - Sinha

است. گسترش و دامنه گردش اطلاعات و سهم موثر آن در تصمیم‌گیریها و پیشرفت‌های اجتماعی موجب تحولات بنیادی در جوامع شده و سطح و میزان دسترسی به اطلاعات باعث ایجاد شکاف عمیق بین کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه شده است. ناتوانی در تهیه منابع اطلاعاتی، فرایند ضعیف اطلاع‌رسانی، بی‌توجهی و نبودن امکانات و تجهیزات، عقب ماندگی فناوری ارتباطات و محدودیت‌های بازبازی از عوامل محدود کننده دسترسی سریع و صحیح مدیران و محققان در کشورهای در حال توسعه است. اما برای به دست آوردن سریع اطلاعات راه‌های مختلفی وجود دارد که این نقائص را به حداقل می‌رساند، از آن جمله مبادله و داد و ستد اطلاعات است (شعیب زاده، 1377، ص 95). انفجار اطلاعات، برنامه ریزان را مجبور کرد تا گردش اطلاعات را با استفاده از فناوریهای جدید مهار کنند. در این زمینه شبکه‌های اطلاع‌رسانی، مهمترین پایگاه و کانال انتقال و مبادله اطلاعات محسوب میشوند (نشاط، 1379، 102).

شناخت و استفاده مناسب و مطلوب از منابع اطلاعاتی موجود، یکی از راه‌های افزایش سطح بهره‌وری و پیشبرد آموزش و تحقیقات است. سازمان آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهمترین ارکان آموزش و مطالعه در ایران از سازمانهایی است که بیشترین تعداد کتابخانه‌ها را در کشور در اختیار دارد. هر چند این کتابخانه‌ها از لحاظ فضا، امکانات، منابع، نیروی انسانی، خدمات و استفاده در سطوح مختلفی قرار دارند. یکی از مسائل عمده این کتابخانه‌ها به طور کلی نداشتن اشراف نسبت به مجموعه‌های یکدیگر و نداشتن تصویری روشن از منابع موجود است.

با اندک مطالعه‌های میتوان متوجه شد که به تعداد مدارس موجود در قم کتابخانه آموزشی وجود دارد. ولی به نظر میرسد امکانات و منابع موجود در کتابخانه‌های مدارس به طور یکسان توزیع نشده و تمرکز منابع در برخی کتابخانه‌ها و در مقابل کمبود منابع در برخی کتابخانه‌ها - های دیگر قابل مشاهده است. از طرف دیگر نبود ارتباط میان این کتابخانه‌ها بر عدم بهره‌وری از منابع موجود بیش از سایر عوامل تاثیر گذار میباشد. بدین منظور یافتن راه‌ها و روشهایی برای بهبود میزان استفاده از منابع موجود در این شرایط موجب بهره‌وری بیشتر از منابع و امکانات خواهد گردید. در همین راستا ایجاد مکانیسم ارتباطی بین کتابخانه‌های آموزشی شهر قم به عنوان یک راه حل می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

با بررسی تاریخ 40 ساله کتابخانه‌ها و استفاده از فناوری اطلاعات در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی می‌توان نشان داد که چگونه ماهیت فناوری اطلاعات در طول زمان در کتابخانه‌ها تغییر کرده است و ما را بواسطه مدرنیزاسیون ۱ حاصل از خودکارسازی ۲، به سمت مبادله اطلاعات توسط فناوری‌های شبکه‌ای سوق داده است. امروزه کاربران کتابخانه‌های دانشگاهی توقع

¹ - Modernization

² - Automation

دسترسی آسان و یکپارچه به منابع اطلاعات و خدمات اطلاعاتی از هر جای دنیا را در کمترین زمان دارند. کاربران همچنین در مقایسه با گذشته وقت کمتری برای مراجعه به کتابخانه دارند و مایلند فرایند جستجو، بازیابی و دسترسی به اطلاعات بسیار کوتاه باشد. پژوهش کارآمد، تنها از طریق همگامی کتابخانه ها و پژوهشگران با تغییرات برآورده خواهد شد. سرمایه گذاری در کتابخانه ها بازده مستقیمی بر روند پیشرفت جامعه می گذارد. (کفاشیان، 1386)

یکی از بنیادی ترین تاثیرات فناوری این است که برای کتابخانه این توانایی را فراهم کرده است که بتوانند ورای چهار دیواری کتابخانه، از راه دور به اطلاعات دسترسی پیدا کرده و در یک محیط الکترونیکی به طور اشتراکی با دیگر کتابخانهها تعادل برقرار کنند. حتی اگر جدید ترین توسعهها یعنی اینترنت و وب را مد نظر قرار ندهیم، از پتانسیل شبکههای الکترونیکی به شیوههای بسیاری استفاده شده است. از جمله این موارد عبارتند از: اشتراک فهرستهای پیوسته کتابخانه های مختلف، همکاری برای توسعه مجموعه، همکاری برای امانت منابع از دیگر کتابخانهها، ارائه و استفاده از خدمات مرجع اشتراکی و اشتراک منابع از طریق فاکس. شبکههای خودکار نه فقط دسترسی به اطلاعات را بهبود بخشیده اند، بلکه از طریق کاهش تکرار در منابع اطلاعاتی و منابع انسانی، برخی هزینهها را کاهش دادهاند(رابین، 1383، 103).

با توجه به موارد ذکر شده و با توجه به اینکه کتابخانههای آموزشگاهی در سطوح مختلف قرار دارند، مناسبترین روش به منظور استفاده بهینه از منابع و امکانات موجود و هماهنگ سازی فعالیتهای این کتابخانهها، ایجاد شبکه اطلاع رسانی و برقراری همکاری در قالب شبکه است. شبکه سازی کتابخانهها برای اشتراک منابع و توسعه خدمات کتابخانهها بسیار مفید است (میشرا¹، 2001، 31).

انفجار اطلاعات و افزایش بی سابقه حجم آن، تورم و کاهش قدرت خرید کتابخانهها در اثر آن، و بالاخره فضای محدود ساختمان هر کتابخانه برای اسکان مواد خریداری شده، دلایل عمدهای هستند که موجب میشوند حتی کتابخانههای بزرگ از فکر ساختن مجموعههای کامل دست بکشند و در عوض به خواسته خود از طریق راه اندازی انواع گوناگون شبکههای همکاری، نائل شوند (سیونل، 1377، 9)

با کمک شبکه میتوان خدمات اطلاع رسانی بهتری برای متقاضیان ارائه داد. علاوه بر این کتابخانههای ضعیفتر میتوانند به تقویت مجموعه خود پردازند.

شبکه اطلاعاتی نظام یا ساختاری است که گروهی از مراکز اطلاعاتی (که توافق کردهاند باهم کار کنند و در منابع یکدیگر سهیم شوند) را به هم مرتبط میکند (مهدوی، 1366، ص 6)

¹ - mishra

عمده ترین هدف ایجاد شبکهها ارائه خدمات اطلاعاتی است. خدماتی که عرضه آنها از عهده هیچ کتابخانه‌ای به تنهایی ساخته نیست. ارائه خدمات بهتر به استفاده کنندگان و اعضاء شبکه، ایجاد شبکه به نحوی که دسترسی به بیشترین مواد اطلاعاتی در کمترین زمان و با کمترین هزینه امکان پذیر باشد، از اهداف اساسی تاسیس شبکههاست. این هدف عمده و دلیل وجودی شبکه و پیوستن اعضاء به آن است و این یعنی متکی نبودن تنها به مجموعه یک کتابخانه و دسترسی ارزان به اطلاعات در هر جا و در هر زمان. هدف اصلی یک شبکه اطلاعاتی تشخیص و استقرار بهترین روش برای گسترش و توسعه جریان اطلاعات بین موسسات است (آذرنگ، 1363، 48).

1-3 اهداف پژوهش

با توجه به روند رو به رشد و گسترش دانش بشری در تمام زمینههای علوم، دیگر کتابخانهها و مراکز علمی - تحقیقاتی به تنهایی نمیتوانند حجم عظیمی از اطلاعات تولید شده را در خود ذخیره، سازماندهی و اشاعه نمایند. در نتیجه بیش از پیش ضرورت ایجاد و پیوستن به شبکههای اطلاع‌رسانی در بین کتابخانهها احساس میشود. با توجه به موارد ذکر شده هدف کلی این تحقیق، امکان‌سنجی تاسیس شبکه اطلاع‌رسانی برای کتابخانه‌های آموزشی شهر قم است.

1-3-1 اهداف ویژه

- بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر قم، به منظور مطالعه در مورد ساختار شبکه‌های مناسب برای این کتابخانهها، با توجه به امکانات و مقدرات موجود.
- آگاهی از موانع و محدودیتهای ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی بین کتابخانه‌های آموزشی شهر قم.
- تعیین مزایای حاصل از ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی بین کتابخانه‌های آموزشی شهر قم.

1-4 فواید تحقیق عبارتند از:

با به دست آوردن داده‌ها و اطلاعات لازم از وضعیت کتابخانه‌ها، میتوان نقاط ضعف و قوت کتابخانهها را شناسایی کرد و با شناساندن و معرفی آنها به مسوولین، نسبت به از بین بردن کاستیهای موجود اقدام نمود. این مطالعه با این پیش فرض صورت میگیرد که وجود یک شبکه اطلاع‌رسانی مناسب بین کتابخانه‌های آموزشی شهر قم، باعث حذف هزینه‌های زائد، دستیابی به منابع بیشتر، استفاده بهتر و موثرتر از امکانات مادی و معنوی یکدیگر، و نهایتاً افزایش خدمات به مراجعان که هدف اصلی هر کتابخانه‌ای است، می‌گردد.

1-5 سوالات اساسی پژوهش

- 1 - کتابخانه‌های مدارس راهنمایی شهر قم از لحاظ نیروی انسانی، منابع، امکانات، بودجه، تجهیزات، ساعات سرویس دهی و سازماندهی برای ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی در چه وضعیتی قرار دارند؟
- 2 - با توجه به وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر قم، چه موانعی برای شبکه سازی آنها وجود دارد؟
- 3 - مدل پیشنهادی برای تاسیس شبکه اطلاع‌رسانی از لحاظ توپولوژی به چه صورتی باید باشد؟

1-6 تعریف عملیاتی اجزاء مسأله :

- امکان‌سنجی: یک بررسی و گزارش مقدماتی در مورد یک روش، پروژه یا طرح پیشنهادی و امکان‌اجرایی شدن موفق آن می‌باشد (ریتز، 2004¹).
- شبکه: غرض از شبکه در این تحقیق عبارت است از هرگونه همکاری، ارتباط و مشارکت متقابل میان کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع راهنمایی شهر قم، براساس نظم و هماهنگی مشخص که با هدف دسترسی سریع و آسان به انواع اطلاعاتی صورت گیرد.
- شبکه کتابخانه‌های²: شبکه کتابخانه‌های شامل گروهی از کتابخانه‌ها است که در قالب یک توافقنامه گروهی، برای کمک به یکدیگر و برآوردن نیازهای اطلاعاتی کاربران خود و کسب رضایت بیشتر فعالیت می‌کنند (جی بارجی، 2004³).
- اطلاع‌رسانی: اساساً فعالیت‌های مربوط به گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات مضبوط (کتاب، مقاله، فیلم، اسلاید و ...) در گسترده‌ترین حالات و انواع آن، در این نوشتار مترادف با اطلاع‌رسانی گرفته شده است. چنین فعالیت‌های می‌تواند مبتنی بر رایانه و یا هرگونه تکنولوژی اطلاعاتی مناسب دیگری باشد.
- شبکه اطلاع‌رسانی: با توجه به تعاریف فوق در این متن شبکه اطلاع‌رسانی ناظر بر وجود نوعی ارتباط و پیوند سازمان یافته میان کتابخانه‌هاست که با استفاده از تکنولوژی‌های مناسب، در

¹ - Reitz

² - library network

³ - Jebaraj

امور مختلف کتابداری و اطلاع‌رسانی با یکدیگر همکاری میکنند و از این راه ضمن بالابردن سرعت و دقت و کارایی در فعالیتهای خویش، در راه استفاده بهینه از نیروی انسانی، منابع و امکانات گام بر میدارند.

7-1 روش تحقیق

در پژوهش حاضر از روش پیمایشی توصیفی استفاده میشود. زیرا با توجه به جامعه مورد مطالعه و نیز در مقایسه با سایر روشهای گردآوری اطلاعات، مناسب تشخیص داده شده است. اطلاعات مربوط به وضعیت کتابخانهها، با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته، مشاهده و مصاحبه گردآوری شده است. سوالات پرسشنامه درباره وضعیت موجود کتابخانههای آموزشگاهی شهر قم، نحوه استفاده از فناوریهای اطلاعاتی و شرایط ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی در بین این کتابخانهها میباشد.